

II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 351.72:347.73(477)

Бригінець О. О.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри фінансового права
Національного університету ДПС України,
м. Ірпінь, Україна

ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА СТАН ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто процес впливу тіньової економіки на стан вітчизняної фінансової безпеки держави. Визначено особливості функціонування тіньового сектору економіки України.

Ключові слова: фінансова безпека держави; тіньова економіка; загроза фінансовій безпеці.

В статье рассмотрен процесс влияния теневой экономики на состояние отечественной финансовой безопасности государства. Определены особенности функционирования теневого сектора экономики Украины.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства; теневая экономика, угроза финансовой безопасности.

The article describes the impact of the shadow economy on the state of the domestic financial security. It peculiarities the features of shadow economy in Ukraine.

Keywords: financial security of the state, the shadow economy, the threat of financial security.

Постановка проблеми. В процесі побудови в Україні ринкової економіки важливе місце займають джерела наповнення вітчизняного бюджету держави. Одним із таких потужних і в той же час невикористаних джерел є ресурси

вітчизняної „тіньової” економіки. За даними Міністерства доходів і зборів України щорічно не менше 30% з того, що виробляє наша держава, залишається в „тіні”, не декларується і не обкладається податками [1].

Саме недостатнє науково-методичне та правове забезпечення, відсутність кардинальних практичних заходів активного державного регулювання процесами забезпечення фінансової безпеки створили передумови для масштабного та стрімкого розвитку „тіньового” сектору економіки.

У таких умовах зростає потреба у комплексному вивченні „тіньової”, прихованої від реєстрації та протиправної економічної діяльності як з позиції кримінального права, так і з боку фінансового права та її вплив на фінансову безпеку держави.

Аналіз дослідження даної проблеми. Формування комплексного підходу до вивчення питання функціонування „тіньової” економіки у вітчизняній науці розпочалося відносно недавно. Вагомий внесок у дослідження проблем функціонування „тіньової” економіки зробили багато талановитих вітчизняних та зарубіжних учених: М.Я. Азаров, В.І. Антипов [2], З.С. Варналій [3], А.І. Гуров [4], К.Коттке [5], Ш.Шнайдер [6]. Але вищезгадані науковці в основному досліджували процес виникнення та функціонування „тіньової” економіки, приділяючи лише опосередковану увагу правовим питанням регулювання забезпечення фінансової безпеки держави за умов масштабного функціонування „тіньової” економіки. А неналежне забезпечення стану фінансової безпеки держави створює реальні передумови для погіршення економічного стану держави.

Мета даної статті полягає у визначенні впливу „тіньового” сектору економіки як загрози для ефективного функціонування фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. На даний час практично відсутнє загальноприйняте поняття „тіньової” економіки. Різноманіття позицій обумовлено масштабістю та стрімким розвитком вказаного явища у світовому масштабі. Наприклад, у зарубіжних джерелах зустрічаються терміни „тіньова економіка” (shadow economy), „чорна економіка” (black

economy), „неформальна економіка” (informal economy), „підпільна економіка” (underground economy), які у дослідників використовуються в різних значеннях.

До „тіньової” економіки належать приховування юридичними та фізичними особами своїх доходів, несплата податків, контрабанда, наркобізнес, корупція, фіктивні фінансові операції та інші незаконні види економічної діяльності, тобто будь-які економічні операції, які вчиняються частково чи повністю в обхід чинного законодавства. Частина вказаної діяльності є легальною, але зменшеною за обсягом з метою ухилення від сплати податків, соціальних внесків або виконання певних адміністративних обов'язків чи приписів з охорони праці, виконання санітарних та інших норм. Ця діяльність може здійснюватися практично у всіх галузях економіки. Прикладом може служити підпільне виробництво алкоголю.

Як явище, „тіньова” економіка вперше виникла у Сполучених Штатах Америки у 1930-х роках. Її виникнення було пов'язане з діяльністю італійських кримінальних структур, які у той час успішно функціонували у США. Особливо масштабно діяв у згаданій сфері відомий гангстер Альфонс Габріель „Аль” Капоне. Основою його бізнесу було отримання незаконного прибутку з перепродажу контрабандного алкоголю та зброї. У його діяльності після отримання значних коштів від нелегальних операцій потрібно було їх використовувати. Але використовуватися у Сполучених Штатах Америки могли лише ті кошти, які були отримані від легальної діяльності, з якої сплачувалися податки. Виходом з даної ситуації було створення великої мережі пралень, в яких до кожного долара клієнта додавали дев'ять „брудних” доларів, з яких і платили податки. Але грошей було так багато, що всю суму „Аль” Капоне „відмити” так і не встиг, і через рік його ув'язнили за несплату податків. Проте способи легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, поступово розвивалися і модернізувалися.

У першій половині XX століття досліджувалася лише кримінальна сторона „тіньових” процесів у економіці. Але з розвитком процесу глобалізації зростали і масштаби діяльності „тіньового” сектору економіки. Тому поступово це явище

перестало бути виключною проблемою правоохоронних органів, а стало реальною загрозою фінансовій безпеці розвинених держав світу. Фінансова сторона розглядуваного явища почала досліджуватись економістами лише у другій половині ХХ століття, коли стало зрозуміло, що економічні ресурси „тіньової” економіки використовуються не лише для власного збагачення окремих осіб, а для фінансування масштабних злочинних операцій. Це, в свою чергу, створювало загрозу для ефективного функціонування фінансової безпеки розвинених держав світу. Перші ґрунтовні наукові дослідження у даній сфері були проведені у 70-х роках ХХ століття.

На території УРСР до середини 80-х років ХХ століття „тіньова” економіка як явище практично була відсутня. Це пов'язувалося з тим, що майже всі економічні процеси у плановій командно-адміністративній економіці були досить структурованими та впорядкованими. До початку перебудови в УРСР здійснювалася лише мінімальна кількість економічних операцій, ресурси яких могли поповнювати „тіньовий” сектор економіки. Також варто відзначити, що економічне законодавство УРСР до 1985 року було досить стабільним, що значно знижувало можливості для незаконних маніпуляцій в економіці держави.

Найбільшого розвитку „тіньова” економіка на території України досягла в першій половині 90-х років ХХ століття. В цей час діяльність криміналізованих структур здійснювала потужний вплив на вітчизняну економіку та мінімізувала рівень вітчизняної фінансової безпеки держави. Серед основних причин цього явища можна назвати досить високий рівень оподаткування, економічну нестабільність, незахищеність прав власності, несприятливий загальний соціальний фон, недовіру населення до держави, нестабільність законодавства.

Сьогодні, „тіньовий” сектор економіки займає значну частку вітчизняної економіки. І саме тут прихована значна частина невикористаних резервів для поповнення бюджету та підвищення рівня вітчизняної фінансової безпеки держави. Деякі вчені вважають, що в Україні обсяги „тіньової” економіки становлять понад 350 млрд грн при плановому розмірі валового внутрішнього продукту 1,5 трлн грн., що відповідно складає не

20%, як повідомляють у МВФ, а 23,3% від ВВП держави [7]. За розрахунками професора Фрідріха Шнайдера з Лінцського університету та його колег з Дрезденського університету і Світового банку, які вони робили для 162 держав світу, частка „тіньової” економіки в українському ВВП є найвищою в Європі - на рівні 46,8% від офіційного показника ВВП [6].

У даний час українське суспільство працює над побудовою відкритої економіки, яка орієнтується на широкомасштабну співпрацю з Європейським Союзом. Відкрита модель економіки має досить багато позитивних ознак. Але її значною вадою є те, що на стадії побудови вона не є повністю захищеною від різного роду деструктивних впливів. Одним із них є вплив „тіньового” сектору економіки. Наслідком цього є посилення впливу різних загроз у сфері фінансової безпеки держави:

- руйнівний вплив на легальну економіку;
- поступове вивезення за кордон капіталів, заощаджень і нагромаджень;
- низький рівень іноземних інвестицій в економіку держави;
- вивезені за кордон капітали та заощадження не інвестуються в економіку держави, а залишаються працювати під відсотки в державах з більш стабільною економікою.

Варто відзначити, що в економіці будь-якої держави світу присутні операції, які вчиняються з порушенням чинного законодавства і які можна вважати „тіньовими”. Найчастіше до таких операцій належать такі, здійснення яких оподатковується за високими ставками, або такі, здійснення яких взагалі не дозволяється чинним у державі законодавством. Розвиток „тіньової” економіки є реакцією на сам факт державного регулювання. Регулювання неможливе без обмежень, а нерозумні обмеження провокують їх порушення, особливо якщо це вигідно порушнику. Багато видів „тіньової” економіки (наприклад, ухилення від сплати податків) пояснюються тим, в чому саме присутні недоліки державного регулювання. Проте найкраща система централізованого державного управління може лише зменшити масштаби „тіньової” економіки, але ніяк не ліквідувати її. За умов встановлення мінімальних ставок

податків певна частина платників податків та інших обов'язкових платежів буде ухилятися від їх сплати.

Отже, потрібно визнати той факт, що „тіньова” економіка була, є і буде у будь-якій державі світу, оскільки у будь-якому суспільстві є люди, які незадоволені встановленим порядком управління у державі. Навіть у державах з доволі законослухняним населенням (наприклад, Швейцарія, Швеція) законодавство у сфері справляння податків та інших обов'язкових платежів користується повагою значно меншою мірою, ніж інше законодавство. Значна частина населення вважає, що податки встановлюються державою в більшому розмірі, ніж це необхідно для забезпечення добробуту суспільства даної держави.

Злочинність та її основне фінансове джерело „тіньова” економіка є невід'ємною складовою будь-якого суспільства, а її зміст та вираження досить динамічні, що з особливою яскравістю проявляється в перехідні періоди для економічних відносин та в епоху політичних перетворень. У цьому і полягає складність завдань, які щоденно вирішують у нашій державі працівники Міністерства доходів і зборів України і, як його органічної складової, підрозділи податкової міліції.

Розглянемо сфери функціонування „тіньової” економіки. До факторів, які сприяють „тінізації” економіки, багато експертів виділяють ті, які безпосередньо пов'язані з системою оподаткування, а саме:

- корупційні явища;
- високе податкове навантаження;
- велика кількість податків та інших обов'язкових платежів;
- мінливість і недосконалість податкового та фінансового законодавства;
- складність обрахування податків та інших обов'язкових платежів;
- зловживання владою в органах, які здійснюють контроль за фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання.

Найважливішою тенденцією розвитку „тіньової” економіки є її криміналізація, зростання впливу організованої злочинності, посилення її суспільної небезпеки та її вплив на

фінансову безпеку галузей економіки чи навіть держави. У зв'язку з цим у системі економічних відносин доцільно виділити самостійний сектор кримінальної економіки. Кримінальна економіка охоплює економічні суспільно небезпечні діяння трьох видів:

- криміналізовані, які включають у себе діяння, вчинення яких тягне за собою кримінальну відповідальність згідно з положеннями чинного законодавства;

- некриміналізовані, які включають у себе діяння, вчинення яких тягне за собою юридичну відповідальність згідно з нормами інших галузей права;

- некриміналізовані і які не тягнуть за собою юридичну відповідальність (прогалини правового регулювання) [8].

З урахуванням вищезазначеного у складі кримінальної економіки можуть бути виділені наступні елементи:

- незаконні економічні відносини у сфері політичної діяльності;

- незаконні економічні відносини у системі державної служби;

- незаконні економічні відносини у сфері легальної економічної діяльності (виробництво та торгівля);

- незаконна підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом, реалізацією і споживанням заборонених товарів та послуг;

- незаконні діяння, пов'язані із застосуванням чи погрозою застосування насильства в економічних відносинах;

- незаконна підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом, реалізацією і споживанням нормальних товарів і послуг без ліцензії чи спеціального дозволу;

- нелегальна зайнятість;

- професійна злочинність;

- прихована економіка - дозволена законом діяльність, яка офіційно не показується або применшується та здійснюється з метою ухилення від сплати податків чи інших обов'язкових платежів [4].

Визнаючи негативні наслідки „тіньової” економіки, варто також відзначити і позитивні сторони означеного явища:

- сприяє зайнятості населення;

- знижує рівень банкрутств суб'єктів господарської діяльності;

- пом'якшує наслідки економічних спадів у виробництві, фінансових криз та наслідків економічних рецесій;

- знімає соціальну напругу у суспільстві (частина кваліфікованих працівників, які внаслідок згаданих у попередньому пункті обставин втрачають місце роботи, можуть деякий час працювати у „тіньовому” секторі економіки).

У функціонуванні „тіньової” економіки значно більше негативного, ніж позитивного, тому боротися з цим явищем можна і потрібно. І ось тут виникають певні проблеми, пов'язані з недосконалістю законодавчої бази і проведеними статистичними оцінками. Крім того, у прихованому секторі ринкової економіки так само, як і в будь-якому іншому, діє закон попиту та пропозиції.

Але боротьба з мінімізацією „тіньового” сектору економіки ще не є по-справжньому ефективною. За висновками міністра доходів і зборів України О.В. Клименка, від 30 до 53 відсотків з того, що виробляє держава, залишається в „тіні”, не декларується і не обкладається податками. А це від \$50 млрд грн до \$80 млрд грн щорічно [1]. При цьому до 80 % усіх підприємств і організацій тією чи іншою мірою причетні до їх використання. Звідси очевидний масштаб завдання з мінімізації подібної практики. Ефект від її належного вирішення буде сприяти небувалому підвищенню рівня фінансової безпеки держави.

Але в Україні ще не розроблено і не існує чіткої програми дій щодо зменшення масштабу „тіньового” сектору економіки. Окремі заходи, що проводяться Міністерством доходів і зборів України спільно з іншими контролюючими органами, спрямовані переважно лише на підтримку сформовані рівноваги між легальним і „тіньовим” секторами виробництва. „Тіньовий” сектор у вітчизняній економіці, незважаючи на значні зусилля контролюючих органів, не поспішає скорочуватися. Тим часом ефективність економічного розвитку держави значною мірою пов'язана саме з його мінімізацією і збільшенням прозорості всього народного господарства.

З практичного боку, не тільки отримання доходів, здобутих незаконним шляхом, а і їх використання, тобто витрати на кінцеве споживання і накопичення, можуть характеризувати розвиток „тіньової” економіки в тому випадку, якщо кошти надходять з джерел, які не є офіційно зареєстрованими. Це може свідчити про масштаб функціонування чорного ринку як сегменту „тіньової” економіки.

Переважає більшість дослідників відзначає необхідність боротьби з розвитком „тіньової” економіки, однак є розбіжності у визначенні цілей та інструментів цієї боротьби. На нашу думку, повсякденне уявлення про бажаність повної ліквідації „тіньової” економіки є свідомо помилковим. Якщо є деякі корисні функції даного явища, то мова повинна йти не про знищення цього явища, а про оптимізацію його масштабів. Тому метою боротьби навіть із свідомо антигромадськими видами „тіньової” економіки краще вважати не їх повну ліквідацію, а мінімізацію сукупних втрат від цих злочинів та від боротьби з ними. На наш погляд, оптимальним є комплекс дій, який одночасно спрямований на:

- удосконалення системи оподаткування та зменшення податкового тиску;
- посилення контролю держави за фінансовими та товарними потоками суб'єктів господарської діяльності;
- посилення адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за несплату податків або навпаки – амністування „тіньових” доходів з одночасним поліпшенням умов оподаткування.

Висновки. „Тіньовий” сектор економіки здійснює негативний вплив на стан фінансової безпеки нашої держави. Наслідком цього є ослаблення та істотне зниження темпів економічного зростання на державному рівні в результаті невикористання значної кількості внутрішніх фінансових ресурсів. Вищезгадані обставини знижують рівень ефективності вітчизняної податкової та бюджетної діяльності держави. Недооцінка їх масштабів значно знижує рівень фінансової безпеки нашої держави та може негативно вплинути на

макроекономічну політику держави і міжнародні економічні відносини.

Основним способом протидії згаданим загрозам є впровадження стратегії ефективного державного управління економікою, удосконалення системи оподаткування, зменшення податкового тиску та посилення адміністративної, фінансової й кримінальної відповідальності за несплату податків, інших обов'язкових платежів.

Водночас „тіньова” економіка, де зосереджено певну частку реального виробництва товарів і послуг, певною мірою стимулює процес нагромадження капіталу і є іноді єдиним джерелом доходів для населення, зайнятого в ній. Тож функціонування „тіньового” сектору економіки, з одного боку, знімає ряд соціальних проблем, а з другого — сприяє подальшій диференціації суспільства, будучи загрозою належного функціонування фінансової безпеки держави.

Література:

1. Тіньова економіка процвітає попри новий Податковий кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tema.in.ua/article/7058.html>.
2. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення) : монографія / В. І. Антипов. – Вінниця : ДП ДКФ, 2006. - 1040 с.
3. Тіньова економіка : сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за заг. ред. З. С. Варналія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/index.htm.
4. Гуров А. И. Профессиональная преступность : прошлое и современность / А. И. Гуров. - М. : Юридическая литература, 1990. – 40 с.
5. Коттке К. Грязные деньги / К. Коттке. - М. : Дело и Сервис, 2005. – 688 с.
6. Тіньова економіка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kobzar.at.ua/news/tinova_ekonomika_ukrajini/2013-02-09-1693.
7. Эксперти МВФ недооценили размеры теньовой экономики в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/687-eksperti-mvf-nedoocnili-rozmri-tnovoyi-ekonomki-v-ukrayin.html>.

8. Нестеров А. Криминализация экономики и проблемы безопасности / А. Нестеров, А. Вакурин. // Вопросы экономики. - 1995. - № 1.

УДК 342.925:34038

Козачук Д. А.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Стаття присвячена дослідженню ключового поняття адміністративного процесуального (судового) права – адміністративно-процесуальних правовідносин. Зроблена спроба систематизувати погляди вчених-адміністративістів на зазначене поняття. Визначається, що розуміється під адміністративно-процесуальними відносинами, визначена їх структура. Особливу увагу звернено на проблему визначення об'єкта адміністративно-процесуальних правовідносин як елементу структури.

Ключові слова: адміністративно-процесуальні правовідносини, адміністративний процес, структура адміністративно-процесуальних правовідносин, суб'єкти адміністративно-процесуальних правовідносин, об'єкт адміністративно-процесуальних правовідносин, зміст адміністративно-процесуальних правовідносин.

Стаття посвящена исследованию ключевого понятия административного процессуального (судебного) права – административно-процессуальных правоотношений. Сделана попытка систематизировать взгляды ученых-административистов на понятие и структуру административно-процессуальных правоотношений. Дано определение понятия